ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
PHILIPPE LÉGER
της 19ης Σεπτεμβρίου 1996 *

1. Με τα προδικαστικά του ερωτήματα, το High Court of Justice, Queen's Bench Division, ζητεί για άλλη μια φορά από το Δικαστήριο να ασχοληθεί με την εφαρμογή της οδηγίας 79/7/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 19ης Δεκεμβρίου 1978, περί της προοδευτικής εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως [1].

Το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διασαφηνιστεί αν το κοινοτικό δίκαιο επιβάλλει την καταβολή σε ιδιώτη τόκων επί του ποσού παροχής κοινωνικής ασφαλίσεως που έχει εκ των υστέρων χορηγηθεί όταν η καθυστέρηση οφείλεται σε απαγορευόμενη από την οδηγία 79/7 δυσμενή διάκριση.

2. Θα ασχοληθώ με τα υποβληθέντα προδικαστικά ερωτήματα αφού πρώτα εκθέσω εν συντομία το πλαίσιο της υπό κρίση υποθέσεως.

Το νομοθετικό πλαίσιο

Οι ασκούσες επιρροή κοινοτικές διατάξεις: η οδηγία 79/7

3. Η οδηγία 79/7 σκοπεί στην προοδευτική εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως (άρθρο 1).

4. Το πεδίο εφαρμογής της, το οποίο προσδιορίζεται στο άρθρο 2, καλύπτει το σύνολο του ενεργού πληθυσμού «(...) συμπεριλαμβανομένων και των ανεξάρτητα εργαζομένων, των εργαζομένων των οποίων η δραστηριότης έχει διακοπεί λόγω ασθενείας, ατυχήματος ή μη ηθελημένης ανεργίας και επί των προσώπων που αναζητούν εργασία καθώς και επί των συνταξιούχων και των αναπήρων εργαζομένων».

5. Σύμφωνα με το άρθρο της 3, παράγραφος 1, η οδηγία 79/7 εφαρμόζεται ratione materiae στα νομικά συστήματα που εξασφαλίζουν προστασία έναντι των κινδύνων ασθενείας, αναπηρίας, γήρατος, εργατικού ατυχήματος, επαγγελματικής ασθενείας και ανεργίας καθώς και σε δια-

* Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γαλλική.

1 — ΕΕ ειδ. έκδ. 05/003, σ. 160.

τάξεις που αφορούν την κοινωνική πρόνοια, κατά το μέτρο που προορίζονται να συμπληρώσουν ή να υποκαταστήσουν τα προμνημονευθέντα συστήματα.

6. Η αρχή της ίσης μεταχειρίσεως, όπως έχει διακηρυχθεί στο άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7 — σχετικά με την οποία το Δικαστήριο έχει αναγνωρίσει άμεσο αποτέλεσμα [2] —, συνεπάγεται την ανυπαρξία οποιασδήποτε δυσμενούς διακρίσεως λόγω φύλου, είτε άμεσα είτε έμμεσα, σε αναφορά, μεταξύ άλλων, με την οικογενειακή κατάσταση, ειδικότερα όσον αφορά το πεδίο εφαρμογής των συστημάτων και των προϋποθέσεων προσβάσεως στα συστήματα, την υποχρέωση καταβολής εισφορών και τον υπολογισμό αυτών, τον υπολογισμό των παροχών και τις προϋποθέσεις διάρκειας και διατηρήσεως του δικαιώματος για παροχές.

7. Το άρθρο 5 επιβάλλει στα κράτη μέλη να λαμβάνουν τα μέτρα που είναι αναγκαία προκειμένου να καταργηθούν οι νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις που είναι αντίθετες προς την αρχή της ίσης μεταχειρίσεως.

8. Τα κράτη μέλη φέρουν επίσης την υποχρέωση, σύμφωνα με το άρθρο 6, να «εισαγάγουν στην εσωτερική τους έννομη τάξη τα αναγκαία μέτρα ώστε να δύναται κάθε πρόσωπο που θεωρεί ότι θίγεται από τη μη εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως να διεκδικεί τα δικαιώματά του διά της δικαστικής οδού, αφού ενδεχομένως έχει προσφύγει σε άλλα όργανα».

9. Τέλος, το άρθρο 7, παράγραφος 1, στοιχείο α', ορίζει ότι η οδηγία δεν θίγει την ευχέρεια που έχουν τα κράτη μέλη να αποκλείουν από το πεδίο εφαρμογής της «τον καθορισμό της ηλικίας συνταξιοδοτήσεως για τη χορήγηση συντάξεων γήρατος και συντάξεων εν γένει και τις συνέπειες που είναι δυνατό να προκύψουν για άλλες παροχές».

Οι εθνικές διατάξεις

10. Στο Ηνωμένο Βασίλειο, ο Social Security Act (νόμος περί κοινωνικής ασφαλίσεως, στο εξής: νόμος) προβλέπει, στο άρθρο του 37, παράγραφος 1, τη δυνατότητα χορηγήσεως, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, του Invalid Care Allowance (επίδομα φροντίδας αναπήρου, στο εξής: ICA) στα πρόσωπα που ασχολούνται, άνευ αμοιβής και κατά τρόπο τακτικό και ουσιώδη, με τη φροντίδα συγγενούς πάσχοντος από σοβαρή αναπηρία.

11. Ωστόσο, σύμφωνα με το άρθρο 37, παράγραφος 5, του νόμου, αποκλείονται από το ευεργέτημα της παροχής αυτής τα πρόσωπα που έχουν συμπληρώσει την ηλικία συνταξιοδοτήσεως (την οποία το άρθρο 27, παράγραφος 1, έχει ορίσει στα 60 έτη

2 — Απόφαση της 4ης Δεκεμβρίου 1996, 71/85, Federatie Nederlandse Vakbeweging, γνωστή ως FNV (Συλλογή 1986, σ. 3855, σκέψη 21).

για τις γυναίκες και στα 65 έτη για τους άνδρες), εκτός αν τα πρόσωπα αυτά δικαιούνταν, ή θεωρούνταν, δυνάμει των ισχυουσών διατάξεων, ότι δικαιούνταν χορηγήσεως των εν λόγω παροχών πριν ακριβώς από τη συμπλήρωση της ηλικίας αυτής.

Το πραγματικό πλαίσιο

12. Στηριζόμενος ακριβώς στην τελευταία αυτή διάταξη, ο Adjudication Officer, αρμόδια εθνική αρχή, αρνήθηκε στη Sutton, προσφεύγουσα της κύριας δίκης, τη χορήγηση του ICA που αυτή είχε ζητήσει στις 19 Φεβρουαρίου 1987.

13. Πράγματι, η Sutton, μολονότι φροντίζει από το 1968 τη θυγατέρα της που πάσχει από αναπηρία, είχε υπερβεί, κατά τον χρόνο της υποβολής της αιτήσεώς της (ήταν τότε 63 ετών), την ηλικία συνταξιοδοτήσεως και δεν μπορούσε να θεωρηθεί ως δικαιούμενη του ICA πριν από τη συμπλήρωση της ηλικίας αυτής.

14. Κατόπιν τούτου, η Sutton άσκησε προσφυγή κατά της αποφάσεως αυτής ενώπιον του Social Security Appeal Tribunal (στο εξής: Tribunal) ισχυριζόμενη ότι το άρθρο 37, παράγραφος 5, του νόμου εισήγε παράνομη, στηριζόμενη στο φύλο, δυσμενή διάκριση, πράγμα αντίθετο προς την οδηγία 79/7, και τούτο εφόσον απέκλειε από τη χορήγηση του ICA μια γυναίκα τη στιγμή που θα γινόταν δεκτή ανάλογη αίτηση άνδρα ευρισκομένου στην ίδια με αυτήν κατάσταση.

15. Η προσφυγή της Sutton απερρίφθη στις 9 Μαΐου 1988 για δύο λόγους. Κατ' αρχάς, το Tribunal έκρινε ότι το άρθρο 37, παράγραφος 5, δεν ήταν ασύμβατο με την οδηγία 79/7 εφόσον η έγκριση χορηγήσεως ICA αποτελεί συνέπεια του καθορισμού της ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, πράγμα που επιτρέπεται από το άρθρο 7, παράγραφος 1, στοιχείο α', της οδηγίας 79/7. Εξάλλου, το Tribunal έκρινε ότι, εν πάση περιπτώσει, η Sutton δεν ενέπιπτε στο πεδίο εφαρμογής ratione personae της οδηγίας 79/7, όπως τούτο ορίζεται από το άρθρο της 2, εφόσον αυτή είχε παύσει να εργάζεται αρκετό καιρό πριν αφοσιωθεί πλήρως στη φροντίδα της θυγατέρας της.

16. Την απόφαση αυτή η Sutton προσέβαλε ενώπιον του Social Security Commissioner (στο εξής: Commissioner). Εν αναμονή εκδικάσεως αναλόγων υποθέσεων που εκκρεμούσαν ενώπιον άλλων εθνικών δικαστηρίων καθώς και ενώπιον του Δικαστηρίου [3], η απόφαση του Commissioner εκδόθηκε μόλις στις 24 Ιανουαρίου 1994.

17. Η απόφαση του Commissioner εξαφάνισε την απόφαση του Tribunal. Πράγματι, ο Commissioner αναγνώρισε, ύστερα από την προσκόμιση νέων αποδεικτικών στοιχείων από τα οποία κατεδείχθη ότι η Sutton εργαζόταν ως μισθωτός με μερική απασχόληση όταν άρχισε να φροντίζει τη θυγατέρα της, ότι αυτή αποτελούσε μέρος του

3 — Μεταξύ των οποίων υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκαν οι αποφάσεις της 27ης Ιουνίου 1989, 48/88, 106/88 και 107/88, Acterberg-le Riele κ.λπ. (Συλλογή 1989, σ. 1963), και της 30ής Μαρτίου 1993, C-328/91, Thomas κ.λπ. (Συλλογή 1993, σ. I-1247). Η πρώτη έχει σχέση με την έννοια του «ενεργού πληθυσμού» σύμφωνα με το νόημα του άρθρου 2 της οδηγίας 79/7. Η δεύτερη διασαφηνίζει ότι οι προϋποθέσεις για την άρνηση χορηγήσεως ICA όπως προβλέπονται στο άρθρο 37, παράγραφος 5, του βρετανικού νόμου, δεν μπορούν να δικαιολογηθούν από το άρθρο 7, παράγραφος 1, στοιχείο α', της οδηγίας 79/7.

«ενεργού πληθυσμού» κατά την έννοια του άρθρου 2 της οδηγίας 79/7. Εξάλλου, ο Commissioner αναγνώρισε ότι, κατόπιν της αποφάσεως Thomas κ.λπ. [4], δεν μπορούσε να αντιταχθεί στη Sutton το άρθρο 7, παράγραφος 1, στοιχείο α', της οδηγίας 79/7 προκειμένου να δικαιολογηθεί η άρνηση χορηγήσεως του ICA σε γυναίκες έχουσες, όπως αυτή, υπερβεί την ηλικία συνταξιοδοτήσεως, δηλαδή τα 60 έτη, όταν άνδρες, που είχαν μεν την ίδια ηλικία πλην όμως δεν είχαν συμπληρώσει την ηλικία συνταξιοδοτήσεως, που έχει οριστεί γι' αυτούς στα 65 έτη, δικαιούνταν του επιδόματος αυτού.

18. Όπως είναι επόμενο στην προσφεύγουσα της κύριας δίκης χορηγήθηκε ICA με ισχύ από τις 19 Φεβρουαρίου 1986, και τούτο σύμφωνα με τη δυνατότητα που υφίσταται στο εθνικό δίκαιο τα αποτελέσματα μιας αιτήσεως να ισχύουν αναδρομικώς ένα έτος πριν από την ημερομηνία της υποβολής της. Η παροχή χορηγήθηκε αφού αφαιρέθηκαν τα ποσά που είχαν προηγουμένως καταβληθεί ως Income Support (ενίσχυση εισοδήματος, στο εξής: IS) που η Sutton είχε λάβει κατά την περίοδο αυτή, ενίσχυση που δεν θα δικαιούνταν αν της χορηγούνταν τακτικώς το ICA. Τα καταβληθέντα εκ των υστέρων ποσά της παροχής έφθαναν τις 5 588,60 λίρες στερλίνες (UK£)· εξάλλου, από τον Ιούνιο του 1994 καταβάλλονται στην προσφεύγουσα της κύριας δίκης παροχές ICA μη στοιχούσες στα οφειλόμενα από το παρελθόν ποσά.

19. Η απόφαση του Commissioner άφησε σαφώς αναπάντητο το ζήτημα που έθεσε η Sutton αναφερόμενη στην απόφαση του Δικαστηρίου της 2ας Αυγούστου 1993, Marshall II [5], σχετικά με την ενδεχόμενη αναγνώριση δικαιώματος για τόκους επί του ποσού της χορηγηθείσας, κατ' αυτόν τον τρόπο, εκ των υστέρων παροχής.

20. Οι τόκοι αυτοί αποτέλεσαν το αντικείμενο αιτήσεως που υποβλήθηκε από το Child Poverty Action Group επ' ονόματι της προσφεύγουσας της κύριας δίκης, αίτηση που απέρριψε, στις 19 Δεκεμβρίου 1994, ο Secretary of State for Social Security (Υπουργός Κοινωνικής Πρόνοιας) για τον λόγο ότι, σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο, κανένας τόκος δεν οφειλόταν επί των εκ των υστέρων καταβληθέντων ποσών του ICA.

21. Αυτή ακριβώς η άρνηση καταβολής τόκων απετέλεσε το αντικείμενο της διαδικασίας ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου το οποίο, ενόψει των ζητημάτων κοινοτικού δικαίου που ετέθησαν από τους διαδίκους, έκρινε ότι δεν μπορούσε να αποφανθεί επί της προσφυγής πριν δοθεί απάντηση στα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«Σε περίπτωση που ένας αιτών δικαιούται εθνικής παροχής κοινωνικής ασφαλίσεως λόγω υπαγωγής του στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 79/7/ΕΟΚ του Συμβουλίου, παρέχει η κοινοτική νομοθεσία, υπό τις περιστάσεις της υπό κρίση υποθέσεως, στον εν λόγω αιτούντα το δικαίωμα να ζητήσει τόκους επί της χορηγηθείσας παροχής και, σε περίπτωση που κάτι τέτοιο συμβαίνει:

i) Ύστερα από ποια ημερομηνία οφείλονται οι τόκοι;

ii) Ποιο είναι το ισχύον επιτόκιο;

4 — Προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 3.

5 — Υπόθεση C-271/91, Συλλογή 1993, σ. I-4367.

iii) Πρέπει οι τόκοι να υπολογιστούν μόνο επί του υπολοίπου ποσού που θα εξακολουθήσει να οφείλεται ύστερα από συμψηφισμό, σύμφωνα με τους ισχύοντες περί σωρεύσεως κανόνες, με όλες τις λοιπές παροχές που έχουν χορηγηθεί όσον αφορά την ίδια περίοδο;»

22. Εκτός από την προσφεύγουσα της κύριας δίκης, κατέθεσαν γραπτές παρατηρήσεις η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου και η Επιτροπή καθώς και η Σουηδική και η Γερμανική Κυβέρνηση.

Εξέταση

23. Νομίζω ότι πρέπει, κατ' αρχάς, να ασχοληθώ με την οριοθέτηση του αντικειμένου των υποβληθέντων από το High Court ερωτημάτων. Εν προκειμένω, φρονώ ότι πρέπει να γίνει μια διττή διασαφήνιση.

Αποκλείεται οποιαδήποτε εξέταση σχετικά με την ευθύνη των κρατών μελών

24. Από τη διάταξη περί παραπομπής και από το γράμμα των υποβληθέντων από το High Court ερωτημάτων προκύπτει ότι το αντικείμενο της προσφυγής της κύριας δίκης που υπόκειται των υποβληθέντων στο Δικαστήριο ερωτημάτων, είναι η λήψη, ενόψει της οδηγίας 79/7, «τόκων» επί του καταβληθέντος εκ των υστέρων ποσού μιας παροχής κοινωνικής ασφαλίσεως.

25. Ωστόσο, η προσφεύγουσα της κύριας δίκης υπερβαίνει το κατ' αυτόν τον τρόπο οριοθετηθέν πλαίσιο και επικαλείται [6] — επικουρικώς, καθώς φαίνεται, για την περίπτωση όπου το Δικαστήριο θα έκανε δεκτή την επιχειρηματολογία της σχετικά με την καταβολή τόκων που αντλείται από την προπαρατεθείσα απόφαση Marshall II — την εφαρμογή των αρχών που απορρέουν από την απόφαση Francovich κ.λπ. [7], σχετικά με την ευθύνη των κρατών για τις ζημίες που προκαλούνται στους ιδιώτες από καταλογιστέες σ' αυτά παραβάσεις του κοινοτικού δικαίου. Συναφώς, η προσφεύγουσα ισχυρίζεται ότι η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου δεν έχει εκπληρώσει τις υποχρεώσεις που υπέχει από τη Συνθήκη ΕΚ καθώς δεν μετέφερε ορθώς στο εσωτερικό της δίκαιο τις διατάξεις της οδηγίας 79/7, από τις οποίες απορρέει ένα υπέρ αυτής δικαίωμα αποκαταστάσεως, συνεπαγόμενο την καταβολή αποζημιώσεως.

26. Όπως ευθύς εξαρχής επεσήμανε η Επιτροπή [8], το αιτούν δικαστήριο δεν υπέβαλε στο Δικαστήριο κανένα ερώτημα σχετικά με τη χορήγηση αποζημιώσεως σε αναφορά με την προπαρατεθείσα απόφαση Francovich κ.λπ.

6 — Σημείο 2.3 των παρατηρήσεών της.

7 — Απόφαση της 19ης Νοεμβρίου 1991, C-6/90 και C-9/90 (Συλλογή 1991, σ. I-5357). Ο εκπρόσωπος της προσφεύγουσας της κύριας δίκης επικαλέστηκε επίσης κατά τη διάρκεια της συνεδριάσεως τις εκδοθείσες μετά την κατάθεση των γραπτών της παρατηρήσεων αποφάσεις της 5ης Μαρτίου 1996, C-46/93 και C-48/93, Brasserie du pêcheur και Factortame (Συλλογή 1996, σ. I-1029), και της 26ης Μαρτίου 1996, C-392/93, British Telecommunications (Συλλογή 1996, σ. I-1631), με τις οποίες έγινε εφαρμογή και διασαφήνιση των κριτηρίων της αποφάσεως Francovich κ.λπ.

8 — Κεφάλαιο II, σημείο 1.3, των παρατηρήσεών της.

27. Όμως, οφείλω να υπενθυμίσω ότι τόσο η διατύπωση όσο και το περιεχόμενο των προδικαστικών αποτελεσμάτων εμπίπτουν στη δικαιοδοσία του εθνικού και μόνο δικαστηρίου. Τούτο έχει με απόλυτη σαφήνεια αναγνωριστεί από το Δικαστήριο:

«κατά το άρθρο 177 της Συνθήκης, εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο και όχι στους διαδίκους της κύριας δίκης να απευθυνθεί στο Δικαστήριο·

επομένως, αφού η ευχέρεια του καθορισμού των ερωτημάτων που πρέπει να υποβληθούν στο Δικαστήριο ανήκει μόνο στο εθνικό δικαστήριο, οι διάδικοι δεν μπορούν ούτε να αλλάξουν το περιεχόμενό τους (...)» [9].

Η κρίση αυτή του Δικαστηρίου συνάγεται εμμέσως από τη φύση της διαδικασίας εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως που έχει θεσπιστεί με το άρθρο 177 της Συνθήκης, άρθρο με το οποίο οι συντάκτες της Συνθήκης επιδίωξαν να καθιερώσουν «(...) μια άμεση μεταξύ Δικαστηρίου και εθνικών δικαστηρίων συνεργασία στο πλαίσιο μιας μη ενέχουσας στοιχεία αντιδικίας διαδικασίας, άσχετης με οποιαδήποτε πρωτοβουλία των διαδίκων, κατά τη διάρκεια της οποίας οι τελευταίοι απλώς καλούνται να υποβάλουν παρατηρήσεις εντός του νομικού πλαισίου που έχει χαραχθεί από το παραπέμπον δικαστήριο» [10].

28. Η συμμετοχή των διαδίκων της κύριας δίκης στη διαδικασία εκδόσεως προδικαστικών αποφάσεων γίνεται εντός συγκεκριμένων ορίων και δεν επεκτείνεται στη δυνατότητα τροποποιήσεως ή διευρύνσεως του περιεχομένου των υποβληθέντων από το παραπέμπον δικαστήριο ερωτημάτων.

29. Κατ' αυτόν τον τρόπο, εφόσον το Δικαστήριο δεν μπορεί «(...) κατόπιν αιτήσεως των διαδίκων της κύριας δίκης, να δώσει απαντήσεις επί ερωτημάτων που δεν του έχουν υποβληθεί (...)» [11], θα αποφύγω, στη συνέχεια των προτάσεών μου, να εκφράσω γνώμη επί του τεθέντος από την προσφεύγουσα της κύριας δίκης προβλήματος, σχετικά με τη χορήγηση αποζημιώσεως βάσει της αρχής της ευθύνης των κρατών μελών για παραβάσεις του κοινοτικού δικαίου, περιοριζόμενος αυστηρώς στο πλαίσιο των διατυπωθέντων από το High Court ερωτημάτων.

Απόρριψη της επιχειρηματολογίας που αντλείται από την απόφαση Marshall II

30. Εξάλλου και κατά τον ίδιο τρόπο, εφόσον η διαφορά της κύριας δίκης δεν αφορά οποιοδήποτε άλλο τύπο επανορθώσεως, ουδόλως βρίσκω πειστική την επιχειρηματολογία που η προσφεύγουσα της κύριας δίκης προβάλλει προς στήριξη των αξιώσεών της, επιχειρηματολογία που αντλείται από τον προβαλλόμενο παραλλη-

9 — Απόφαση της 9ης Δεκεμβρίου 1965, 44/65, Singer (Συλλογή τόμος 1965-1968, σ. 201, ειδικότερα σ. 205).

10 — Διάταξη της 18ης Οκτωβρίου 1979, 40/70, Sirena (Rec. 1979, σ. 3169, τρίτο εδάφιο).

11 — Προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Gand στην προπαρατεθείσα υπόθεση Singer (σ. 211, τρίτο εδάφιο).

λισμό μεταξύ της καταστάσεώς της και αυτής που αποτέλεσε την αιτία για την έκδοση της προπαρατεθείσας αποφάσεως Marshall II, σχετικά με την οποία επιβάλλεται, προκαταρκτικώς, να υπομνηστεί το σχετικό πλαίσιο.

31. Με την πρώτη του απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 1986, Marshall I [12] το Δικαστήριο ερμήνευσε το άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 76/207/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 9ης Φεβρουαρίου 1976, περί της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, την επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση και τις συνθήκες εργασίας [13], υπό την έννοια ότι «μια γενική πολιτική απολύσεων, συνεπαγόμενη την απόλυση γυναικών με μόνη αιτιολογία ότι έχουν αποκτήσει ή υπερβεί την ηλικία κατά την οποία έχουν δικαίωμα συνταξιοδοτήσεως από το Δημόσιο και η οποία διαφέρει δυνάμει της εθνικής νομοθεσίας μεταξύ ανδρών και γυναικών, συνιστά διάκριση βασιζόμενη στο φύλο και απαγορευόμενη από την οδηγία αυτή» [14].

32. Με την ευκαιρία δεύτερης υποβολής προδικαστικού ερωτήματος σχετικά με την ίδια υπόθεση, το House of Lords ζήτησε αυτή τη φορά από το Δικαστήριο να εξετάσει τις διατάξεις της εθνικής νομοθεσίας (τον Sex Discrimination Act 1975) που έχουν σχέση με αποζημίωση προς αποκατάσταση της ζημίας που έχει επέλθει λόγω τέτοιας συνιστώσας δυσμενή διάκριση απολύσεως, ενόψει του άρθρου 6 της οδηγίας 76/207, σύμφωνα με το οποίο τα κράτη μέλη υποχρεούνται να λάβουν τα μέτρα που είναι αναγκαία για να μπορεί κάθε πρόσωπο που θεωρεί ότι θίγεται από δυσμενή διάκριση να προβάλλει τα δικαιώματά του ενώπιον των δικαστηρίων.

33. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο έπρεπε να προσδιορίσει αν, αφενός, ήταν συμβατοί με το άρθρο 6 εθνικοί κανόνες που περιόριζαν a priori το ποσό της απαιτητέας αποζημιώσεως καθώς και αν, αφετέρου, η αποκατάσταση της προκληθείσας ζημίας περιελάμβανε, δυνάμει του ίδιου αυτού άρθρου, και τόκους επί του ποσού της αποζημιώσεως που θα μπορούσαν να απαιτηθούν για το διάστημα μεταξύ της ημερομηνίας επελεύσεως της παράνομης δυσμενούς διακρίσεως και αυτής της καταβολής της αποζημιώσεως.

34. Ωστόσο, το Δικαστήριο αφού επισήμανε ότι «(...) το άρθρο 6 δεν επιβάλλει τη λήψη συγκεκριμένου μέτρου σε περίπτωση παραβιάσεως της απαγορεύσεως των δυσμενών διακρίσεων, αλλ' αφήνει στα κράτη μέλη την ελευθερία επιλογής μεταξύ των διαφόρων λύσεων που είναι κατάλληλες για την πραγματοποίηση του σκοπού της οδηγίας, ανάλογα με τις διάφορες καταστάσεις που μπορεί να παρουσιαστούν», διασαφήνισε ότι: «Ωστόσο, ο σκοπός αυτός συνίσταται στην επίτευξη πραγματικής ισότητας ευκαιριών και συνεπώς δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί χωρίς κατάλληλα μέτρα προς αποκατάσταση της ισότητας αυτής όταν δεν γίνεται σεβαστή (...). Τα μέτρα αυτά πρέπει να εξασφαλίζουν πραγματική και αποτελεσματική δικαστική προστασία και να έχουν έναντι του εργοδότη πράγματι αποτρεπτικό αποτέλεσμα» [15].

Έτσι, για την περίπτωση όπου μια δυσμενής διάκριση, σχετικά με την οποία «(...) η επαναφορά της καταστάσεως ισότητας δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί χωρίς την επαναπρόσληψη του προσώπου που υπέστη τη δυσμενή διάκριση ή, εναλλακτικώς, την αποκατάσταση της προκριθείσας ζημίας», το Δικαστήριο εκτίμησε ότι τα κράτη μέλη

12 — Υπόθεση 152/84, Συλλογή 1986, σ. 723.

13 — ΕΕ ειδ. έκδ. 05/002, σ. 70.

14 — Σκέψη 38.

15 — Σκέψεις 23 και 24 της προπαρατεθείσας αποφάσεως Marshall II.

οφείλουν, εφόσον προτιμούν τη χρηματική αποκατάσταση από την επαναπρόσληψη, να ενεργούν κατά τέτοιο τρόπο ώστε αυτή να είναι «(...) επαρκής υπό την έννοια ότι πρέπει να καθιστά δυνατή την εις το ακέραιο αποκατάσταση των ζημιών που πράγματι προκάλεσε η απόλυση λόγω δυσμενούς διακρίσεως, σύμφωνα με τους εφαρμοστέους εθνικούς κανόνες» [16].

Κατά συνέπεια και σε απάντηση των δύο υποβληθέντων σ' αυτό ερωτημάτων, το Δικαστήριο διαπίστωσε, αφενός, ότι ο a priori προσδιορισμός ανωτάτου ορίου όσον αφορά το ύψος της αποζημιώσεως δεν μπορεί να εξασφαλίζει την επαρκή αποκατάσταση της προκληθείσας ζημίας [17] και, αφετέρου, ότι «(...) η εις το ακέραιον αποκατάσταση της ζημίας που προκάλεσε η απόλυση λόγω δυσμενούς διακρίσεως δεν μπορεί να είναι άσχετη από στοιχεία όπως η πάροδος του χρόνου, τα οποία είναι ικανά να μειώσουν, στην πραγματικότητα, την αξία της αποκαταστάσεως αυτής. Συνεπώς, επιδίκαση τόκων, σύμφωνα με τους εθνικούς εφαρμοστέους κανόνες, πρέπει να θεωρείται ως απαραίτητο συστατικό στοιχείο της αποκαταστάσεως της ζημίας η οποία επιτρέπει την πραγματική αποκατάσταση της ίσης μεταχειρίσεως» [18].

35. Η Sutton ισχυρίζεται ότι η κατάστασή της δεν πρέπει να θεωρηθεί διαφορετική από αυτήν της ενάγουσας της κύριας δίκης στην προπαρατεθείσα απόφαση.

36. Το γεγονός ότι επρόκειτο τότε για εφαρμογή της οδηγίας 76/207, και όχι της οδηγίας 79/7, ουδεμία ασκεί, κατ' αυτήν, επιρροή εφόσον και οι δύο οδηγίες αποτελούν μέρος του ίδιου προγράμματος που σκοπεί στην εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως, ενώ το κείμενο των ασκούντων την πλέον άμεση επιρροή άρθρων (το άρθρο 6 και των δύο οδηγιών) είναι, κατ' ουσίαν, πανομοιότυπο. Η Sutton φρονεί ότι πρέπει στο πρόσωπο που υποβάλλει, στον τομέα της κοινωνικής ασφαλίσεως, αίτημα στηριζόμενο στην οδηγία 79/7 να αναγνωρίζεται το ίδιο δικαίωμα για τόκους και να παρέχεται η ίδια προστασία έναντι των παραβάσεων της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως με αυτήν της οποίας τυγχάνει πρόσωπο που στηρίζει το αίτημά του για αποκατάσταση στην οδηγία 76/207 [19].

37. Όμως, εγώ νομίζω, όπως ακριβώς και το Ηνωμένο Βασίλειο [20], ότι, παρά τον αναμφισβήτητο σύνδεσμο που υφίσταται μεταξύ των οδηγιών 76/207 και 79/7, το αντικείμενο της υπό κρίση υποθέσεως διαφέρει ουσιωδώς από αυτό της υποθέσεως Marshall II.

38. Το υποβληθέν στην τελευταία αυτή υπόθεση ερώτημα είχε σχέση, σύμφωνα με τη διατύπωση του ίδιου του αιτούντος δικαστηρίου, με την «καταβολή αποζημιώσεως προς αποκατάσταση ζημίας» λόγω συνιστώσας δυσμενή διάκριση απολύσεως.

39. Σ' αυτό ακριβώς το αυστηρό πλαίσιο, το Δικαστήριο εκτίμησε ότι, όταν, σύμφωνα με τους ισχύοντες εθνικούς κανόνες, η εξάλειψη του συνιστώντος τη δυσμενή διά-

16 — Σκέψεις 25 και 26.
17 — Σκέψη 30.
18 — Σκέψη 31.
19 — Σημείο 2.1 των παρατηρήσεών της.
20 — Σημεία 27 επ. των παρατηρήσεών του.

κριση χαρακτήρα μιας απολύσεως έπρεπε να γίνει υπό τη μορφή αποζημιώσεως, η αποζημίωση αυτή έπρεπε να είναι η κατάλληλη και να αποτελεί αποκατάσταση in integrum, λαμβάνουσα υπόψη, σχετικώς, κατά την εκτίμηση του ύψους της αποζημιώσεως που έπρεπε να καταβληθεί από τον εργοδότη, την πάροδο του χρόνου. Συναφώς, το Δικαστήριο εφάρμοσε την αρχή που απορρέει από την παλαιότερη απόφαση της 10ης Απριλίου 1984, Von Colson και Kamann [21], κατά την οποία «(...) αν ένα κράτος μέλος επιλέξει ως κύρωση για την παραβίαση της εν λόγω απαγόρευσης την καταβολή αποζημίωσης, η αποζημίωση αυτή πρέπει, εν πάση περιπτώσει, για να εξασφαλιστεί η αποτελεσματικότητά της και η αποτρεπτική της ενέργεια, να είναι ανάλογη προς τη ζημία που έχει προκληθεί (...)» [22].

40. Κατ' αυτόν τον τρόπο, το Δικαστήριο ουδόλως εξήγγειλε γενική αρχή κατά την οποία κάθε αποκατάσταση με βάση την αρχή της ίσης μεταχειρίσεως προϋποθέτει την καταβολή τόκων ενόψει της παρόδου του χρόνου. Το Δικαστήριο έκρινε ότι κάτι τέτοιο συμβαίνει όταν η αποκατάσταση αυτή πρέπει να γίνει υπό τη μορφή οικονομικής επανορθώσεως συνιστώσας κύρωση, υπογραμμίζοντας, εν πάση περιπτώσει, την ανάγκη «να λαμβάνονται υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε περιπτώσεως παραβιάσεως της αρχής της ισότητας» [23].

41. Όμως, το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης δεν αφορά την «καταβολή αποζημιώσεως προς αποκατάσταση ζημίας», ενώ το υποβληθέν από το αιτούν δικαστήριο ερώτημα ουδόλως αναφέρεται στην επιδίκαση αποζημιώσεως υπό τη μορφή τόκων. Αντίθετα προς τις προμνημονευθείσες υποθέσεις, δεν τίθεται εν προκειμένω ζήτημα για σύστημα κυρώσεων θεσπισμένο από εθνικό δίκαιο.

42. Πράγματι, τα εκ των υστέρων καταβληθέντα από το Ηνωμένο Βασίλειο στην προσφεύγουσα της κύριας δίκης ποσά του ICA δεν μπορούν να εξομοιωθούν προς αποζημίωση επιδικασθείσα προς αποκατάσταση ζημίας. Πράγματι, η σχετική καταβολή έγινε προκειμένου να αποκατασταθεί η προσφεύγουσα στο δικαίωμά της σχετικά με την εκ μέρους της διοικήσεως χορήγηση παροχής που δικαιούνταν βάσει του συστήματος κοινωνικής προστασίας των προσώπων που πληρούν τα κριτήρια για τη γένεση δικαιώματος για τέτοιες παροχές.

43. Μολονότι είναι αληθές ότι η Sutton είχε βρεθεί, λόγω της αρνήσεως χορηγήσεως ICA που της είχε αρχικώς αντιταχθεί, πριν από την εκδίκαση της προσφυγής της, σε μια συνεπαγόμενη δυσμενείς διακρίσεις κατάσταση, αντίθετη προς την αρχή που έχει θεσπιστεί με την οδηγία 79/7, η σχετική αποκατάσταση έγινε σύμφωνα με τους εθνικούς κανόνες. Αντίθετα προς την περίπτωση της συνιστώσας δυσμενείς διακρίσεις απολύσεως, η αποκατάσταση αυτή δεν έγινε υπό τη μορφή αποζημιώσεως αλλά απλής αναγνωρίσεως του δικαιώματος λήψεως παροχής κοινωνικής προστασίας.

44. Κατά συνέπεια, αν επρόκειτο να αναγνωριστεί κάποια αναλογία προς την υπόθεση Marshall II, τούτο θα γινόταν διά της επισημάνσεως του ότι η αναδρομική χορή-

21 — Υπόθεση 14/83, Συλλογή 1984, σ. 1891.
22 — Σκέψη 28.
23 — Σκέψη 25 της προπαρατεθείσας αποφάσεως Marshall II.

γηση, σύμφωνα με την οδηγία 79/7, παροχής κοινωνικής ασφαλίσεως θέτει την προσφεύγουσα της κύριας δίκης σε κατάσταση παρόμοια προς αυτήν στην οποία θα βρισκόταν πρόσωπο που θα ήταν θύμα μιας συνιστώσας δυσμενείς διακρίσεις απολύσεως αντίθετης προς την οδηγία 76/207, πρόσωπο το οποίο θα αποκαθίστατο στα δικαιώματά του όχι μέσω αποζημιώσεως αλλά διά επαναπροσλήψεως στην εργασία του.

45. Όμως η απαίτηση καταβολής τόκων δεν καλύπτει, όπως αποφάνθηκε το Δικαστήριο, την τελευταία αυτή περίπτωση.

46. Κατά συνέπεια, δεν νομίζω ότι υπάρχει περίπτωση το συμπέρασμα στο οποίο κατέληξε το Δικαστήριο στην προπαρατεθείσα απόφαση Marshall II να ισχύει και όσον αφορά την υπό κρίση υπόθεση.

47. Ύστερα από αυτές τις πρώτες διασαφηνίσεις, είναι δυνατή η ορθότερη οριοθέτηση του αντικειμένου των υποβληθέντων από το αιτούν δικαστήριο ερωτημάτων. Δεν πρόκειται ούτε για ερώτημα σχετικό με ενδεχόμενη ευθύνη του Ηνωμένου Βασιλείου, πράγμα που θα σήμαινε, κατ' εφαρμογήν της αντλούμενης από την απόφαση Francovich κ.λπ. νομολογίας, την επιδίκαση αποζημιώσεως, ούτε για εφαρμογή της νομολογίας από την απόφαση Marshall II, σχετικά με την επιδίκαση τόκων επί του επιδικασθέντος προς αποκατάσταση προκληθείσας ζημίας ποσού, τόκων που χαρακτηρίστηκαν ως «τόκοι αποζημιώσεως» από τον γενικό εισαγγελέα Van Gerven [24].

24 — Σημείο 27 των προτάσεών του στην προπαρατεθείσα υπόθεση Marshall II.

Όσον αφορά το ζήτημα της λήψεως τόκων επί εκ των υστέρων καταβληθέντος ποσού παροχής

48. Και έτσι φθάνω στην εξέταση του ερωτήματος που διατύπωσε με αρκετή οπωσδήποτε σαφήνεια το High Court: επιβάλλει το κοινοτικό δίκαιο να μπορεί ένας ιδιώτης να λάβει τόκους επί του ποσού μιας εκ των υστέρων χορηγηθείσας παροχής όταν η σχετική καθυστέρηση οφείλεται σε απαγορευόμενη από την οδηγία 79/7 δυσμενή διάκριση; Οι «τόκοι» περί των οποίων πρόκειται είναι αυτοί που ο γενικός εισαγγελέας Van Gerven χαρακτήρισε ως «τόκους υπερημερίας», δηλαδή «τόκους που επιδικάζονται λόγω της παρόδου του χρόνου» [25].

49. Συναφώς, δύο λύσεις είναι δυνατές.

50. Η πρώτη, που συνάδει προς την υποστηριχθείσα από την προσφεύγουσα της κύριας δίκης θέση, δικαιολογείται από την ανάγκη διασφαλίσεως της πλήρους αποτελεσματικότητας της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως. Η λύση αυτή μπορεί να διασαφηνιστεί ως εξής.

51. Ύστερα από την απόφαση της 15ης Ιουλίου 1978, Defrenne III [26], το Δικαστήριο έκρινε, κατά τρόπο γενικό, ότι «(...) η κατάργηση των διακρίσεων που στηρίζονται στο φύλο αποτελεί μέρος των θεμελιωδών [αυτών] δικαιωμάτων» [27], δικαιωμάτων που το Δικαστήριο έχει ως αποστολή να διασφαλίζει τον σεβασμό τους.

25 — Αυτόθι, υποσημείωση 45.
26 — Υπόθεση 149/77, Συλλογή τόμος 1978, σ. 419.
27 — Σκέψη 27.

52. Πιο συγκεκριμένα, η αρχή της ίσης μεταξύ ανδρών και γυναικών μεταχειρίσεως στον τομέα των εκ του νόμου θεσπισμένων συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως, όπως αυτή διακηρύσσεται στην οδηγία 79/7, πρέπει να θεωρηθεί ως υπέρτερη αρχή του κοινοτικού δικαίου έχουσα όλως ιδιαίτερη σημασία. Αυτός ακριβώς είναι ο λόγος για τον οποίο το Δικαστήριο έκρινε, π.χ., ότι «(...) λαμβανομένης υπόψη της θεμελιώδους σημασίας της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως (...) η εξαίρεση από την απαγόρευση των διακρίσεων βάσει του φύλου, η οποία προβλέπεται στο άρθρο 7, παράγραφος 1, στοιχείο α', της οδηγίας 79/7, πρέπει να ερμηνεύεται στενώς» [28].

53. Κατά συνέπεια, δεν είναι δυνατό, άλλως υφίσταται παραβίαση της αρχής αυτής, να προβληθεί σε μια γυναίκα άρνηση, για λόγους στηριζόμενους στο φύλο της, χορηγήσεως μιας παροχής που θα δικαιούνταν ένας άνδρας στην ίδια μ' αυτήν κατάσταση. Πρέπει εξάλλου να σημειωθεί ότι, βάσει ακριβώς της θεωρήσεως αυτής, αναγνωρίστηκε τελικώς στην προσφεύγουσα της κύριας δίκης δικαίωμα χορηγήσεως ΙΣΑ.

54. Όμως, η ίδια αρχή απαιτεί επίσης, εκτός από την ίδια τη γένεση του σχετικού δικαιώματος, το ποσό της κατ' αυτόν τον τρόπο χορηγούμενης παροχής να είναι το ίδιο, ασχέτως του αν πρόκειται για άνδρα ή για γυναίκα.

28 — Προπαρατεθείσα απόφαση Thomas κ.λπ. (σκέψη 8)· βλ., επίσης, την προπαρατεθείσα απόφαση Marshall I (σκέψη 36) και την απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 1986, 262/84, Beets-Proper (Συλλογή 1986, σ. 773, σκέψη 38).

55. Όμως, σύμφωνα με αυτήν την πρώτη ανάλυση, αναφορικά με την πραγματική αξία του χρήματος, το ποσό της παροχής που έλαβε η Sutton ως ΙΣΑ είναι κατώτερο αυτού που θα ελάμβανε ένας άνδρας στην ίδια με αυτήν κατάσταση. Πράγματι, μολονότι τα εκ των υστέρων καταβληθέντα ποσά στοιχούν ασφαλώς στο σύνολο των ποσών που θα ελάμβανε κατ' έτος αν η αίτησή της είχε γίνει δεκτή από την ημερομηνία της υποβολής της, δεν μπορεί κανείς να αρνηθεί ότι το ποσό αυτό, που καταβλήθηκε το 1994, έχει, στην πραγματικότητα, την ίδια αξία με αυτήν που θα είχε αν της καταβαλλόταν τακτικώς από το 1987. 5 588,60 UK£ το 1994 δεν έχουν την ίδια αξία με 5 588,60 UK£ μεταξύ 1987 και 1994.

56. Κατά συνέπεια, η πλήρης αποτελεσματικότητα της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως απαιτεί όπως, κατά την αναδρομική χορήγηση μιας παροχής, λαμβάνεται υπόψη, τουλάχιστον, η υποτίμηση του νομίσματος.

57. Πρέπει από τη συλλογιστική αυτή να συναχθεί ότι το κοινοτικό δίκαιο απαιτεί, για τη διασφάλιση της πλήρους αποτελεσματικότητας της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως, να μπορεί ένας ιδιώτης να λαμβάνει τόκους επί του ποσού μιας εκ των υστέρων χορηγουμένης παροχής όταν η σχετική καθυστέρηση οφείλεται σε απαγορευόμενη από την οδηγία 79/7 δυσμενή διάκριση.

58. Κατ' αυτόν τον τρόπο δεν συνάγεται γενική αρχή κοινοτικού δικαίου απαιτούσα τη συστηματική καταβολή τόκων σχετικά με παροχές κοινωνικής ασφαλίσεως που

καταβάλλονται με καθυστέρηση, πράγμα που επιβάλλεται στις εθνικές έννομες τάξεις. Απλώς πρόκειται για εφαρμογή της αρχής αυτής επί καταστάσεων όπου η καθυστέρηση στη χορήγηση παροχών οφείλεται σε παραβίαση της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως.

59. Παρ' όλ' αυτά, δεν βρίσκω πειστική τη θέση αυτή.

60. Μολονότι ουδεμία υφίσταται αμφιβολία ότι η αρχή της ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών αποτελεί αναντιρρήτως κανόνα κοινοτικού δικαίου, ουδόλως πρέπει να παροράται ότι οι σχετικές με την εφαρμογή της στην πράξη λεπτομέρειες δεν έχουν επακριβώς διασαφηνιστεί.

61. Έτσι, θα ήταν μάταιη η αναζήτηση τέτοιων διατάξεων στην οδηγία 79/7. Αιτία είναι το γεγονός ότι, όπως το Δικαστήριο αναγνώρισε κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η Κοινότητα δεν διαθέτει εισέτι κανόνες εναρμονίσεως σκοπούντες στη συγκεκριμένη διασφάλιση της αποτελεσματικότητας της σχετικής αρχής, μεταξύ άλλων όσον αφορά το ζήτημα της καταβολής τόκων.

62. Εξάλλου, όσον αφορά την υπό κρίση υπόθεση, στην προσφεύγουσα της κύριας δίκης χορηγήθηκε η ζητηθείσα κοινωνική παροχή. Έτσι, έχει *πλέον* εξαλειφθεί, σύμφωνα με τις προβλεπόμενες από την εθνική έννομη τάξη διαδικασίες, η συνιστώσα δυσμενή διάκριση κατάσταση και πρέπει να θεωρείται ότι η εν λόγω έννομη τάξη έχει *όντως* διασφαλίσει την αποτελεσματικότητα της αρχής αυτής. Το ότι η Sutton δικαιούται και τόκων επί του ποσού της παροχής αυτής δεν μπορεί, κατά τη γνώμη μου, ελλείψει ειδικών κανόνων, να συναχθεί βάσει του κοινοτικού δικαίου, αλλά πρέπει να αφεθεί στην εκτίμηση κάθε κράτους μέλους, με βάση τις εθνικές του διατάξεις.

63. Η θέση αυτή ενισχύεται από τη νομολογία του Δικαστηρίου, την οποία επίσης επικαλούνται η Σουηδική και η Γερμανική Κυβέρνηση στις παρατηρήσεις τους προς στήριξη των παρατηρήσεων του Ηνωμένου Βασιλείου.

64. Όπως το Δικαστήριο έχει συναγάγει, η «αρχή της έντιμης συνεργασίας» μεταξύ κρατών μελών και κοινοτικών οργάνων, που έχει διακηρυχθεί στο άρθρο 5 της Συνθήκης, «(...) υποχρεώνει τα κράτη μέλη να λαμβάνουν κάθε μέτρο κατάλληλο να εξασφαλίζει την εφαρμογή και την αποτελεσματικότητα του κοινοτικού δικαίου» [29], και ότι, ελλείψει κανόνων εναρμονίσεως, «(...) τα δικαιώματα που παρέχονται από το κοινοτικό δίκαιο [στους ιδιώτες] μπορούν να ασκηθούν ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων σύμφωνα με τους διαδικαστικούς κανόνες που καθορίζονται από το εθνικό δίκαιο» [30].

29 — Διάταξη της 13ης Ιουλίου 1990, C-2/88 imm., Zwartveld κ.λπ. (Συλλογή 1990, σ. I-3365, σκέψη 17).

30 — Απόφαση της 16ης Δεκεμβρίου 1976, 33/76, Rewe (Συλλογή τόμος 1976, σ. 747, σκέψη 5, πέμπτο εδάφιο). Βλ., επίσης, την απόφαση της 25ης Ιουλίου 1991, C-208/90, Emmott (Συλλογή 1991, σ. I-4269, σκέψη 16).

65. Γενικώς, το Δικαστήριο έχει επίσης κρίνει ότι: «Σύμφωνα με τις γενικές αρχές που αποτελούν τη βάση του θεσμικού συστήματος της Κοινότητας και οι οποίες διέπουν τις σχέσεις μεταξύ της Κοινότητας και των κρατών μελών, εναπόκειται στα κράτη μέλη, δυνάμει του άρθρου 5 της Συνθήκης, να εξασφαλίσουν στο έδαφός τους την εκτέλεση των κοινοτικών ρυθμίσεων (...). Εφόσον το κοινοτικό δίκαιο, συμπεριλαμβανομένων και των γενικών του αρχών, δεν περιέχει κοινούς κανόνες σχετικά με το θέμα αυτό, οι εθνικές αρχές ενεργούν κατά την εκτέλεση των κοινοτικών ρυθμίσεων βάσει των τυπικών και ουσιαστικών κανόνων του εθνικού τους δικαίου· εννοείται (...) ότι ο κανόνας αυτός πρέπει να συμβιβάζεται με την απαίτηση της ενιαίας εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου (...)» [31].

66. Εξάλλου, στο πλαίσιο αυτής της γενικής υποχρεώσεως, το άρθρο 189, τρίτο εδάφιο, της Συνθήκης αφήνει στα κράτη μέλη την ελευθερία να επιλέγουν τους τρόπους και τα μέσα που απαιτούνται για τη διασφάλιση της εφαρμογής των οδηγιών [32].

67. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η υποχρέωση των κρατών μελών να εξασφαλίζουν την πλήρη αποτελεσματικότητα των κοινοτικών αρχών ως προς τις οποίες δεν έχουν προβλεφθεί κανόνες εναρμονίσεως υλοποιείται, σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, διά της τηρήσεως της *αρχής της θεσμικής αυτονομίας*, αρχή η οποία επάγεται ότι από τα εθνικά όργανα λαμβάνονται, στο πλαίσιο των εθνικών συστημάτων και σύμφωνα με τις διαδικασίες και εξουσίες που συνεπάγονται τα συστήματα αυτά, τα αναγκαία για την εφαρμογή των κοινοτικών αρχών μέτρα.

68. Το αναφερθέν κατά τη διαδικασία παράδειγμα των ισχυουσών στη Γερμανία και Σουηδία διατάξεων σχετικά με καταβολή τόκων επί του ποσού των εκ των υστέρων χορηγουμένων παροχών κοινωνικής ασφαλίσεως απεικονίζει την ποικιλία των προσεγγίσεων που είναι δυνατές σε εθνικό πλαίσιο κατά την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως όπως αυτή προβλέπεται από την οδηγία 79/7. Κατ' αυτόν τον τρόπο, στη Σουηδία, όπως και στο Ηνωμένο Βασίλειο, δεν είναι δυνατή η λήψη τόκων επί τέτοιων εκ των υστέρων καταβαλλομένων ποσών. Εξάλλου, η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας έχει θεσπίσει ένα άλλο σύστημα επιτρέπον την καταβολή τόκων, με ενιαίο επιτόκιο 4 %, για τις περιόδους τριάντα ημερών μεταξύ της ημερομηνίας οφειλής και της ημερομηνίας καταβολής μιας παροχής.

69. Όμως, αυτή η δοθείσα στα κράτη μέλη ευχέρεια δεν μπορεί να ασκείται άνευ περιορισμών, άλλως διακυβεύεται η αποτελεσματικότητα του κοινοτικού δικαίου.

70. Εξάλλου, το Δικαστήριο είχε την ευκαιρία να υπογραμμίσει, ειδικότερα όσον αφορά την επίμαχη εν προκειμένω οδηγία 79/7, ότι: «Καίτοι είναι αληθές ότι η διάταξη αυτή [το άρθρο 189, τρίτο εδάφιο, της Συνθήκης] αφήνει στα κράτη μέλη την ελεύθερη επιλογή μέσων και μεθόδων που διασφαλίζουν την εφαρμογή της οδηγίας, η ελευθερία αυτή διατηρεί ακέραια την υποχρέωση κάθε κράτους που είναι αποδέκτης της οδηγίας να λάβει στο πλαίσιο της εσω-

31 — Απόφαση της 21ης Σεπτεμβρίου 1983, 205/82 έως 215/82, Deutsche Milchkontor κ.λπ. (Συλλογή 1983, σ. 2633, σκέψη 17).

32 — Βλ., π.χ., τις προπαρατεθείσες αποφάσεις Von Colson και Kamann (σκέψη 15) και Marshall II (σκέψη 17).

τερικής του έννομης τάξης όλα τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να εξασφαλίσει την πλήρη εφαρμογή της οδηγίας σύμφωνα με τον επιδιωκόμενο στόχο» [33].

71. Κατ' αυτόν τον τρόπο, είναι προφανές ότι οι εθνικές νομοθεσίες δεν μπορούν να εφαρμόζονται κατά τρόπο ώστε να αποκλείεται παντελώς η άσκηση δικαιωμάτων αντλουμένων από το κοινοτικό δίκαιο. Αυτός είναι ακριβώς και ο λόγος, π.χ., που το Δικαστήριο εκτίμησε ότι «(...) μέχρι το χρονικό σημείο της ορθής μεταφοράς της οδηγίας [79/7], το κράτος μέλος που δεν έχει εκπληρώσει τις υποχρεώσεις του δεν μπορεί να προβάλει την εκπρόθεσμη από έναν ιδιώτη κίνηση της σχετικής κατ' αυτού ένδικης διαδικασίας για την προστασία των δικαιωμάτων που του αναγνωρίζονται από τις διατάξεις της οδηγίας αυτής, η δε σχετική προθεσμία του εθνικού δικαίου δεν μπορεί να αρχίσει να τρέχει παρά μόνο μετά από το χρονικό αυτό σημείο» [34]. Ομοίως, το Δικαστήριο έχει επισημάνει ότι «(...) ένα κράτος μέλος δεν μπορεί να διατηρήσει μια διάταξη η οποία, κατά το γράμμα της, επάγεται την άνιση μεταχείριση μεταξύ ανδρών και γυναικών κατά την έννοια του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7» [35].

72. Αλλά προπάντων, το Δικαστήριο έχει επισημάνει δύο ελάχιστες προϋποθέσεις που πρέπει να πληροί η εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους όταν θεσπίζονται, ελλείψει κοινοτικών διατάξεων, οι διαδικαστικές λεπτομέρειες για την αποτελεσματική διασφάλιση των δικαιωμάτων που οι πολίτες αντλούν από το κοινοτικό δίκαιο: «(...) οι προϋποθέσεις αυτές δεν [πρέπει να] είναι λιγότερο ευνοϊκές απ' ό,τι αυτές που αφορούν παρόμοιες απαιτήσεις οι οποίες στηρίζονται στο εσωτερικό δίκαιο ούτε μπορούν να είναι τέτοιες ώστε να καθιστούν πρακτικώς αδύνατη την άσκηση των δικαιωμάτων που απονέμονται από την κοινοτική έννομη τάξη» [36].

73. Και η γνώμη μου είναι ότι οι προϋποθέσεις αυτές συντρέχουν εν προκειμένω.

74. Έτσι, σχετικά με την πρώτη απαίτηση, η βρετανική νομοθεσία δεν κάνει καμιά διάκριση ανάλογα με το αν ένας ιδιώτης αντλεί το δικαίωμά του για κοινωνική παροχή από εθνικές ή κοινοτικές διατάξεις. Στο Ηνωμένο Βασίλειο, στις παροχές κοινωνικής ασφαλίσεως, σύμφωνα με τα προσκομισθέντα κατά τη διαδικασία στοιχεία, ουδόλως περικλείεται το στοιχείο του τόκου. Οποιαδήποτε και αν είναι η κατάσταση του αιτούντος τη χορήγηση παροχής κοινωνικής ασφαλίσεως, η εθνική νομοθεσία δεν προβλέπει καμιά προσαρμογή λόγω πληθωρισμού. Αν καταβάλλονταν, με καθυστέρηση, σε άνδρα, όπως συνέβη στην περίπτωση της Sutton, λόγω παραβάσεως ή κακής εφαρμογής εθνικών κανόνων, παροχές κοινωνικής ασφαλίσεως που αυτός θα δικαιούνταν, ο εν λόγω άνδρας δεν θα μπορούσε, όπως ακριβώς και η προσφεύγουσα της κύριας δίκης, να στηριχθεί στην καθυστέρηση αυτή προκειμένου να αξιώσει τόκους ώστε να ληφθεί υπόψη η μείωση, λόγω της παρόδου του χρόνου, της αξίας του κατ' αυτόν τον τρόπο καταβληθέντος ποσού.

33 — Προπαρατεθείσα απόφαση Emmott (σκέψη 18)· βλ., επίσης, την προπαρατεθείσα απόφαση Von Colson και Kamann (σκέψη 15).

34 — Προπαρατεθείσα απόφαση Emmott (σκέψη 23).

35 — Απόφαση της 27ης Οκτωβρίου 1993, C-338/91, Steenhorst-Neerings (Συλλογή 1993, σ. I-5475, σκέψη 33).

36 — Προπαρατεθείσα απόφαση Emmott (σκέψη 16). Βλ., επίσης, την προπαρατεθείσα απόφαση Rewe (σκέψη 5, τρίτο και έκτο εδάφιο)· τις αποφάσεις της 9ης Νοεμβρίου 1983, 199/82, San Giorgio (Συλλογή 1983, σ. 3595, σκέψη 12), την προπαρατεθείσα απόφαση Steenhorst-Neerings (σκέψη 15), και την απόφαση της 6ης Δεκεμβρίου 1994, C-410/92, Johnson II (Συλλογή 1994, σ. I-5483, σκέψη 21).

75. Όσον αφορά τη δεύτερη απαίτηση, με την ασκηθείσα από τη Sutton προσφυγή σκοπείται να καταδειχθεί ότι το θεσπισθέν εθνικό σύστημα δεν καθιστά ουσιαστικώς αδύνατη την άσκηση των δικαιωμάτων που η τελευταία αντλεί από το κοινοτικό δίκαιο. Η συνιστώσα δυσμενείς διακρίσεις κατάσταση στην οποία είχε αρχικώς βρεθεί αυτή, κατάσταση αντίθετη προς την αρχή της ίσης μεταχειρίσεως που ισχύει γι' αυτήν σύμφωνα με την οδηγία 79/7, λόγω της πλήρους αρνήσεως χορηγήσεως σε αυτήν του ΙΟΑ, αποκαταστάθηκε τελικώς, εφόσον αναγνωρίστηκε στη Sutton το δικαίωμα λήψεως, σύμφωνα με τις εθνικές διαδικασίες, της παροχής αυτής.

76. Ας μου επιτραπεί μια τελευταία παρατήρηση, όπως αυτή διατυπώθηκε κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση από τον εκπρόσωπο της Σουηδικής Κυβερνήσεως. Αν δεν γίνει δεκτή η άποψή μου και αναγνωριστεί ότι το κοινοτικό δίκαιο απαιτεί, σε καταστάσεις όπως αυτή της προσφεύγουσας της κύριας δίκης, να καταβάλλονται τόκοι επί του ποσού μιας εκ των υστέρων χορηγηθείσας παροχής κοινωνικής ασφαλίσεως, θα υπήρχε ο κίνδυνος να προκύψει ένα σύστημα το οποίο θα εισήγε δυσμενείς διακρίσεις που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως «αντίστροφες». Σε κράτη μέλη, όπως το Ηνωμένο Βασίλειο και η Σουηδία, όπου δεν προβλέπεται η καταβολή τέτοιων τόκων, θα συνυπήρχαν δύο παράλληλα συστήματα και ο πολίτης του οποίου το σχετικό με χορήγηση παροχών δικαίωμα αναγνωριζόταν σύμφωνα με το κοινοτικό δίκαιο θα μπορούσε να λάβει τόκους επί του καταβληθέντος ποσού αν το δικαίωμα αυτό αναγνωριζόταν με καθυστέρηση. Αντιθέτως, αυτός που θα αντλούσε το δικαίωμα αυτό όχι από κοινοτικές αλλά από διατάξεις της εθνικής του έννομης τάξεως θα αντιμετώπιζε, στις χώρες όπου δεν προβλέπεται τέτοιο δικαίωμα, την άρνηση καταβολής τόκων επί των χορηγουμένων ποσών.

77. Το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγω καθιστά άνευ αντικειμένου την εξέταση των τριών άλλων υποβληθέντων από το αιτούν δικαστήριο ερωτημάτων, τα οποία προϋποθέτουν καταφατική απάντηση στο πρώτο ερώτημα. Τόσο ο προσδιορισμός της ημερομηνίας ύστερα από την οποία πρέπει να τρέχουν οι προβλεπόμενοι ενδεχομένως από την εθνική νομοθεσία τόκοι όσο και ο καθορισμός του ισχύοντος επιτοκίου και της βάσεως υπολογισμού αυτού αποτελούν ζητήματα που πρέπει να ρυθμίζονται από τις εθνικές διατάξεις.

Πρόταση

78. Ύστερα από τις ανωτέρω θεωρήσεις, προτείνω να δοθεί στα υποβληθέντα από το αιτούν δικαστήριο ερωτήματα η ακόλουθη απάντηση:

«Όταν ένας αιτών δικαιούται εθνικής παροχής κοινωνικής ασφαλίσεως λόγω του ότι αυτή εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 79/7/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 19ης Δεκεμβρίου 1978, περί της προοδευτικής εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως, το κοινοτικό δίκαιο, υπό τις περιστάσεις της υπό κρίση υποθέσεως, δεν του απονέμει δικαίωμα για τόκους επί της χορηγουμένης παροχής.»